

Tatiana Kwiatkowska

Wyrazy zapożyczone w nauce języka : wybrane aspekty ekwiwalencji znaczeniowej w języku polskim i rosyjskim

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 12,
47-56

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tatiana KWIATKOWSKA
Uniwersytet Śląski

Wyrazy zapożyczone w nauce języka. Wybrane aspekty ekwiwalencji znaczeniowej w języku polskim i rosyjskim

Abstract:

Borrowings in language learning. Selected aspects of semantic equivalence in Polish and Russian

This article discusses some words of foreign origin adopted into Polish and Russian from other languages. The lexical characteristic of borrowings has been selected for the analysis in order to show some similarities and differences in the scope of various lexical fields. For the purpose of this analysis two models of symmetric and asymmetric borrowing have been developed and tested. As a regular model have been classified those borrowings in which the quantity of meanings is equal, and those in which the quantity and scope of meanings are different in both languages under review as well as in relation to the source language. The most common problems and pitfalls of relevance to language learning have been identified, which mainly arise from the formal similarity of the adopted tokens.

Wstęp

Powszechnie wydaje się, iż zapożyczenia z innych języków obecne w języku, którym się posługujemy lub którego się uczymy, nie stanowią większego problemu. Ta opinia związana jest ze współczesnym nurtem dominującego przenoszenia jednostek leksykalnych z języka angielskiego (czy też raczej anglo-amerykańskiego) do różnych języków europejskich i ich podobieństwem w wielu językach związanym z małym stopniem adaptacji. Nie zamierzamy oczywiście z tą tendencją polemizować lub jej zaprzeczać, chcemy jedynie w niniejszym artykule zwrócić uwagę na niektóre aspekty przejmowania znaczeń do języków-biorców (będą to języki polski i rosyjski), uwzględniając różne typy zmian znaczeniowych, jakim te wyrazy mogą podlegać.

G. Kleparski (2001: 26) wymienia 3 podstawowe typy zmian znaczeniowych w trakcie zapożyczania: zwężenie znaczenia, poszerzenie znaczenia, przeniesienie znaczenia. Według badaczek rosyjskich J.E. Birżakowej, L.A. Wojnowej i L.L. Kutinej modyfikacja znaczenia danej jednostki zapożyczanej, rozszerzanie tego znaczenia możliwe jest tylko na etapie kontaktu języków między sobą (Е.Э. Биржакова/ Л.А. Войнова/ Л.Л. Кутина 1972), późniejsze modyfikacje odbywają się już na gruncie rodzimym i zależą od czynników, które mogą nie mieć żadnego związku z procesem zapożyczania oraz z językiem-dawcą. Są to na przykład procesy i tendencje charakterystyczne dla języka zapożyczającego (obecność synonimów, wypieranie znaczeń przestarzałych, zmiany w obrębie sys-

temu, zmiany normy językowej i uzusu). Te właśnie możliwe modyfikacje będą nas interesowały w aspekcie konfrontatywnym polsko-rosyjskim, spróbujemy zbadać i na konkretnym materiale pokazać paralele i różnice w sposobie istnienia jednostek zapożyczonych do języków polskiego i rosyjskiego.

Jak wiadomo, słowo zapożyczone nazywa mniejszy fragment rzeczywistości w języku-biorcy niż w języku, który jest źródłem tego zapożyczenia. Dodatkowo wyraz zapożyczony ma mniejszy potencjał znaczeniowy i kontekstualny (Л. Гребинник 2008: 120), ponieważ zapożyczenie leksemu czyli swego rodzaju „wyjęcie, wyrwanie” wyrazu z systemu, może powodować naturalne pozbawienie go wszelkich związków i skojarzeń, które posiadał on, będąc w systemie danego języka, tym samym wiąże go silniej z przedmiotem nominacji (Л. Гребинник 2008: 122). Jest to proces jednoczesny. Zdaniem wielu współczesnych lingwistów słowo pozbawione wewnętrznych związków i swoistej formy znaczeniowej, wewnętrznej, żyje swoim życiem i może być na gruncie języka zapożyczającego zmodyfikowane do takiego stopnia, który nie będzie miał już nic wspólnego z jednostką zapożyczoną i językiem-dawcą (З.Н. Козлова 1970: 93).

Badania zestawiające leksemy, w których obserwujemy podobieństwa (mogą one oczywiście być tylko formalne lub wręcz fałszywe) na poziomie leksyki mają długą historię i są szczególnie ważne dla dydaktyki języka obcego. Ponadto badania porównawcze zakresu znaczeniowego wyrazów mają często na celu doskonalenie praktyki tłumaczeniowej (M. Tryuk 1989: 13).

Symetria bądź też asymetria znaczeń wyrazów obcych zależy w dużym stopniu, jak pisze K. Luciński (2000: 99) w opracowaniu dotyczącym anglicyzmów, od specyfiki danego języka-biorcy oraz aktualnego „zapotrzebowania” na określone słowa. Dlatego też część leksyki, którą uznamy za symetryczną pod względem znaczeń to najczęściej słowa niezbędne i uznane przez dany system językowy za konieczne w procesie komunikacji. Innym wariantem istnienia zapożyczenia jest jego niezbędność na początkowym etapie, wyparta na przestrzeni czasu przez jednostkę rodzimą lub inne zapożyczenie. Jeszcze innym sposobem istnienia jest pozostanie na etapie wtrętu obcojęzycznego bez oswojenia na gruncie rodzimym.

W niniejszym szkicu wzięte zostaną pod uwagę leksemy zapożyczone do obu języków, rosyjskiego i polskiego, w których obserwujemy formalne i znaczeniowe podobieństwo, wynikające z tego samego źródła zapożyczenia (z możliwością udziału języków-pośredników), dla których możliwe jest porównanie znaczeń, ich ewentualnych modyfikacji oraz braku tych znaczeń (rozbieżność, która zaszła w procesie zapożyczenia oraz/ lub na gruncie rodzimym; rozbieżność wynikająca z zapożyczenia wyrazu w jednym ze swoich znaczeń, kiedy dochodzi do opozycji znaczenia podstawowego i wtórnego w obu badanych językach-biorcach). Próbowaliśmy wyodrębnić modele zapożyczeń leksykalnych według kryteriów modyfikacji/ braku modyfikacji znaczenia, ilości znaczeń, pokrywania się definicji leksykograficznej. Analiza wskazała charakterystyczne bloki tematyczne oraz leksykalno-stylistyczne o określonych stałych tendencjach. Jedną z nich jest paralelność w obu językach leksyki terminologicznej, która przynależy do leksyki internacjonalnej. W celu ilustracji podajemy pełną informację leksykograficzną dla obu języków.

1. Brak modyfikacji znaczenia zapożyczenia w obu językach

Zapożyczenia, w których znaczenie lekсыkalne nie zmieniło się to lekсыmy związane silnie z denotatem, a więc lekсыmy monosemantyczne. Należą tutaj zarówno lekсыmy zapożyczone do obu języków we wcześniejszych wiekach, jak i współczesne. Stosując przyjęty powszechnie podział na grupy tematyczne, będą to nazwy przedmiotów (np. *interfejs/интерфейс*, *klawiatura/клавиатура*, *faks/факс*), (szczególnie takie, które pierwotnie oznaczały realia obce obu krajom – egzotyzy), nazwy kulinarne (np. *bekon/бекон*, *hamburger/гамбургер*, *kakao/какао*, *keks/кекс*, *keczup/кетчун*), związane z odzieżą, modą (np. *tokasynu/мокасыны*, *bikini/бикини*), współczesne słownictwo związane z ekonomią (np. *leasing/лизинг*, *lombard/ломбард*, *weksel/вексель*), nazwy roślin (np. *oleander/олеандр*, *malwa/мальва*, *kaktus/кактус*) i zwierząt (np. *lama/лама*, *leming/леминг*, *zebu/зебу*, *tarantula/тарантул*), nazwy związane ze sztuką (np. *lento/ленто*, *libretto/либретто*, *tremolo/тремоло*, *melodia/мелодия*), sportem (np. *futbol/футбол*, *basketball/баскетбол*, *hobby/хобби*, *hokej/хоккей*), życiem społecznym (np. *kongres/конгресс*, *alians/альянс*, *kampania/кампания*). Część z tych nazw ma rodowód łaciński, jednak trafiła do języków polskiego i rosyjskiego poprzez języki zachodnioeuropejskie (w przypadku rosyjskiego – często za pośrednictwem języka polskiego).

Poniżej podajemy kilka paralelnych grup zapożyczeń z określonych pól tematycznych (dla porównania podajemy lekсыmy wraz z objaśnieniem¹), np.:

ros. РАГУ [fr. ragout] ‘кушанье из мелко нарезанного мяса или рыбы с овощами и пряной приправой’ – pol. RAGOUT [fr. ragoût] ‘potrawka z kawałków mięsa, jarzyn i przypraw’;

ros. РОКФОР [sob. от местности Roquefort на юге Франции] ‘острый твердый сыр из овечьего молока’ – pol. ROQUEFORT [fr. Roquefort] ‘ostry ser owczy, niebieskawu, żyłkowany, wyrabiany w miasteczku fr. Roquefort-sur-Soulzon’;

ros. ПИЦЦА [it. pizza] ‘тонкая лепёшка из теста с запечёнными на ней под соусом кусочками мяса, сыра, овощей и др.’ – pol. PIZZA [wł. pizza] ‘duży, płaski placek z ciasta, pieczonego z dodatkiem pomidorów, sera, mielonego mięsa itp.’.

Podobnie zbieżną semantycznie grupą są zapożyczenia z dziedziny sportu, mające swoje źródło w języku angielskim, będą to, oprócz wymienionych wcześniej, lekсыmy typu:

ros. БАТЕРПОЛО [англ. water-polo] ‘спортивная игра мячом на воде’ – pol. WATER-POLO [ang. waterpolo] ‘piłka wodna, gra w piłkę dwu drużyn po 7 graczy w basenie wodnym’;

¹ Materiał został wyekscerpowany z następujących źródeł: *Новейший словарь иностранных слов и выражений* 2005; *Большой словарь иностранных слов в русском языке* 1998; M. Szymczak 1994; M. Bańko 2003; F. Aranowicz/ B. Nesterowicz 2005; B. Nestorowicz/ E. Skupińska-Dybek 2002; A. Миревич i in. 1993.

ros. РЕГБИ [соб. название англ. города] ‘спортивная командная игра с овальным мячом’ – pol. RUGBY [od ang. nazwy Rugby] ‘gra piłką owalną dwu drużyn’;

ros. СЁРФИНГ [англ. surfing] ‘вид водного спорта, скольжение по гребню волны прибоя на специальной доске’ – pol. SURFING [ang. surfing] ‘pływanie na długiej, wąskiej desce unoszonej przez czoło fali morskiej’.

Charakterystyczna dla danej grupy leksemów jest możliwość wskazania konkretnego desygnatu będącego źródłem danej nazwy. Przedmiot ten, potrawa, zjawisko należy do obcych realiów i pojawia się w języku-biorcy wraz z nim. Dlatego też w tej grupie znajdują się również zapożyczone nazwy przyrządów, materiałów oraz przedmiotów konkretnych powszechnego użytku, np.:

ros. ОБЪЕКТИВ [нем. Objektiv] ‘часть оптического прибора (включающая по крайней мере одну линзу), обращенная к рассматриваемому предмету’ – pol. ОБИЕКТИВ [нем. Objektiv] ‘soczewka (a. zespół soczewek) w przyrządzie optycznym, zwrócona do obserwowanego (fotografowanego) przedmiotu’;

ros. ЛАЗЕР [англ. laser] ‘прибор для получения чрезвычайно интенсивных и узконаправленных пучков светового излучения’ – pol. LASER [skrót ang. Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation] ‘urządzenie kwantowe służące do wytwarzania lub wzmacniania światła drogą stymulowania (w stosownym układzie) emisji (z wzbudzonych atomów a. centrów) przez inne promieniowanie tej samej częstotliwości’.

Terminy językoznawcze należą do leksyki o wąskim znaczeniu, w aspekcie porównawczym polsko-rosyjskim różnią je aspekty formalne czyli sposób adaptacji. Ich pochodzenie wskazuje najczęściej na pośrednictwo różnych języków europejskich, na przykład:

ros. ОМОНИМИЯ [гр. homonymia] ‘совпадение слов или выражений по форме при полном несовпадении их значений’ – pol. HOMONIMIA [fr. homonymie] ‘jednobrzmienność dwóch wyrazów mających różne znaczenia’;

ros. ЛАКОНИЗМ [фр. lakonisme] ‘сжатость и выразительность речи’ – pol. LAKONIZM [fr. lakonisme] ‘zwięzłość w wyrażaniu myśli’;

ros. ЛЕКСИКОЛОГИЯ [нем. Lexikologie] ‘раздел языкознания, изучающий словарный состав языка, его лексику’ – pol. LEKSYKOLOGIA [нем. Lexikologie] ‘nauka o słownictwie, o zasobie wyrazów i związków wyrazowych’.

W zebranych materiale jest to bardzo liczna grupa. Znalazły się w niej również: *leksyka/ лексика, leksem/ лексема, neologizm/ неологизм, sufiks/ суффикс, homonim/ омоним, gramatyka/ грамматика*, i wiele innych.

Najnowsze słownictwo, stanowiące dziś bazę międzynarodową, należy do dziedzin intensywnie rozwijających się. Są to bankowość, ekonomia, informatyka. Słownictwo tych dziedzin ma swoje źródło najczęściej w języku angielskim, choć przykłady ilustrują różne drogi ich zapożyczenia; często anglicyzmy przenikają do rodzimych leksykonów bez adaptacji. Dla porównania zestawmy kilka terminów:

ros. МАКЛЕР [нем. Makler] ‘посредник при заключении торговых сделок’ – pol. MAKLER [нем. Makler] ‘zawodowy pośrednik handl., zwł. na giełdzie i w obrocie morskim’;

ros. МАРКЕТИНГ [англ. marketing] ‘система мероприятий по изучению рыночных отношений и активному воздействию на потребительский спрос’ – pol. MARKETING

[ang. marketing] ‘działania gospodarcze polegające na poznaniu potrzeb konsumentów, ustaleniu wielkości produkcji oraz metod dystrybucji, sprzedaży i reklamy towarów’;

ros. МЕНЕДЖЕР [анг. manager] ‘специалист по управлению (производством)’ – pol. MENEDŻER [ang. manager] ‘osoba zarządzająca’;

Słownictwo z tej tematyki ma ten sam zakres znaczeniowy, a nierzadko i formę, na przykład: *manko/манко*, *import/импорт*, *akredytywa/акредитив*, *akcyza/акциз*, *karter/картер*, *dewaluacja/девальвация*, *eksport/экспорт*, *holding/холдинг*, *aziotaż/ажуотаж*.

2. Modyfikacje znaczeń wyrazów zapożyczonych

Modyfikacje znaczeń leksykalnych mogą dotyczyć stopnia aktywności/ pasywności leksemu (archaizacja znaczeń), przynależności do leksyki specjalistycznej/ niespecjalistycznej (np. terminologicznej), nacechowania lub jego braku (np. leksyka potoczna, wartościująca).

Najwięcej różnic w badanych jednostkach zaobserwowano w aspekcie aktywności/ pasywności, czyli archaizacji znaczeń, dlatego też ta tendencja zostanie tu omówiona. Część znaczeń danego leksemu, a czasem jedno zapożyczone zostaje wyparte przez słownictwo rodzime lub inny leksem zapożyczony. Z analizy wybranych jednostek wynika, iż baza zapożyczeń przyswojonych we wcześniejszych fazach rozwoju dla obu języków była większa niż dziś, obecnie współczesna wspólna baza należy do zasobów internacjonalnych, a więc szerszych niż tylko polsko-rosyjskie leksykony (nie możemy tego powiedzieć np. o takich parach słów jak *trotuar/ тротуар* czy *landshaft/ ландшафт*). W wyniku konkurencji we wcześniejszych latach i wiekach, leksemy wyszły z użycia lub też na tyle zmodyfikowały swoje znaczenie, że dziś trudno je już wiązać ze wspólnym „przodkiem”.

Archaizacja może dotyczyć całości zapożyczenia, które wyszło z użycia, ale również poszczególnych znaczeń, które funkcjonowały wcześniej. W takich przypadkach możemy mieć do czynienia z wtórnym zapożyczeniem jakiegoś nowego znaczenia (wtedy zapożyczenie funkcjonuje) lub przejściem leksemu do leksyki pasywnej. Jak pokazał badany materiał rzadko jest to proces paralelny w językach polskim i rosyjskim. Pomimo wielu podobieństw obu systemów, wspólnych języków-dawców, z przyczyn, które trudno czasem jednoznacznie wskazać, archaizacja ma często charakter niesymetryczny.

3. Znaczenie współczesne, aktywne w języku rosyjskim – znaczenie archaiczne, przestarzałe w języku polskim

Archaizacja znaczeń w języku polskim, które funkcjonują w języku rosyjskim występuje częściej niż w języku rosyjskim. Należy jednakże tutaj dodać, iż w źródłach leksykograficznych poszczególne leksemy często nie mają jednolitej charakterystyki. Przez jednych językoznawców są traktowane jako *przestarzałe*, *dawne*, *archaiczne*, *historyczne*, w innych źródłach nie mają żadnej kwalifikacji. Dodatkowym czynnikiem stanowiącym przy doborze materiału była ich nieobecność w części współczesnych słowników, która pozwala zakładać, iż te leksemy współcześnie nie są używane. Dotyczy to na przykład leksemu *sort* (a właściwie *sorta*) zapożyczonego z języka francuskiego, który w SJPD otrzymuje kwalifikator *dawne, przestarzałe*:

ros. СОРТ [фр. *sorte*]. ‘1. Разряд чего-н., обладающий определенными качественными признаками. 2. Разновидность культурных растений, обладающих одинаковыми или сходными свойствами’. – pol. SORT, SORTA [fr. *sorte*] daw. ‘rodzaj, gatunek’.

Leksem ten funkcjonuje dziś w zasadzie w języku potocznym w związku wyrazowym *prima sort* oznaczającym żartobliwie ‘coś pysznego’ (dokładnie ‘pierwszego gatunku’) i nie występuje w innych słownikach. Dyskusyjna jest również na przykład kwalifikacja rzeczownika *profesja*, zapożyczenie z języka francuskiego, którą słownik pod redakcją W. Doroszewskiego (SPJD) traktuje jako *wychodzącą z użycia*, w słowniku pod red. M. Szymczaka (SJPSz) (1994) natomiast traktowana jest jako *książkowa*. Oczywiście jest, że *profesja* ma dziś w języku polskim ograniczone użycie, ciężące w kierunku archaizacji całego tego leksemu:

ros. ПРОФЕССИЯ [фр. *profession*]. ‘Основной род занятий, трудовой деятельности, требующий определенной подготовки и являющийся обычно источником существования’. – pol. PROFESJA [fr. *profession*] *wychodzące z użycia* ‘zawód, zajęcie zawodowe, fach, specjalność’.

Archaizacja może dotyczyć całego leksemu, który w wyniku konkurencji oraz wewnątrz- i zewnątrzjęzykowych czynników zostaje wyparty przez leksem rodzimy, jak na przykład:

ros. МАСШТАБ [нем. *Maßstab*]. ‘1. отношение длины линий на карте, чертеже, плане к действительной длине на местности. 2. *перен.* размах, охват, значение’. – pol. MASZTAB [niem. *Maßstab*] ‘*przest.* 1. Podziałka. 2. Skala’;

ros. ЗОНА [фр. *zone*] ‘1. Пояс, полоса, пространство между какими-н. границами или вдоль границы, а также вообще область, территория, характеризующиеся какими-н. общими свойствами, признаками. 2. *разг.* Охраняемая территория вместе с жилыми и производственными постройками, на которой отбывают срок наказания заключенные’. – pol. ZONA [fr. *zone*]

1. *przest.* strefa. 2. W ZSRR obóz przymusowej pracy ‘lagier’;

ros. ТАНК [англ. *tank*]. 1. Бронированная самоходная машина на гусеничном ходу с мощным вооружением.; 2. тех. Специально оборудованный резервуар для хранения и перевозки жидкостей. – pol. TANK [ang. *tank*] ‘1. *przest.* zbiornik (na ciecz); 2. *przest.* czołg’;

ros. ТИНКТУРА [лат. *tinctura* букв. окрашивание < *tingere* окрашивать; пропитывать, увлажнять] ‘Настойка лекарственного вещества на спирте или эфире’. – pol. TINKTURA [łac. *tinctura*] *przest.* ‘nalewka’;

ros. ТРОТУАР [фр. *trottoir* < *trotter* иди, бежать]. ‘1. Пешеходная дорожка по сторонам улицы вдоль домов; 2. то же, что панель’. – pol. TROTUAR [fr. *trottoir*] *przest.* ‘chodnik uliczny (w odróżnieniu od jezdni)’.

gdzie dziś funkcjonujące ekwiwalenty znaczenia w języku polskim to: *zona* – *strefa*, *masztab* – *skala*, *tank* – *czołg*, *trotuar* – *chodnik*, *tinktura* – *nalewka*. W tej grupie archaizowanych zapożyczeń, wypartych przez rodzime odpowiedniki można wymienić również: *sportsmen* – *sportowiec*, *biusthalter* – *biustonosz*, *ekskursja* – *wycieczka*. W języka rosyjskim są to współcześnie używane leksemy.

Archaizacja może również dotyczyć tylko niektórych znaczeń (także w obu językach):

ros. АТТЕСТАТ [< лат. attestatio свидетельство, подтверждение]. ‘1. Официальный документ об окончании среднего учебного заведения, о присвоении ученого или специального звания. 2. Документ, выдаваемый военнослужащему при переводе его по службе, длительной командировке и т. п. и дающий ему право быть зачисленным на различные виды довольствия’. 3. *устар.* Рекомендация с места прежней службы. 4. *устар.* Документ, удостоверяющий породистость животного’. – pol. ATESTAT [wł. attestato] *przest.* ‘świadectwo’;

ros. ПЕНСИЯ [фр. pension] ‘Денежное обеспечение за выслугу лет, по инвалидности, нетрудоспособности’. – pol. PENSJA [łac. pensio] 1. stała płaca (miesięczna, roczna); 2. *dawn. renta, emerytura*; 3. *przest. szkoła dla dziewcząt*’;

ros. ПАСПОРТ [нем. Passport < фр. passeport < ит. passaporto]. ‘1. Официальный документ, удостоверяющий личность его владельца. 2. Регистрационный документ машины, здания, аппарата, предмета хозяйственного оборудования и т. п.’ – pol. PASZPORT [fr. passeport] ‘1. Dokument osobisty stwierdzający tożsamość, uprawniający do wyjazdu zagranicę 2. *arch. dowód osobisty*’.

W przypadku leksemu *atestat*, w języku polskim posiadał on tylko jedno znaczenie i dziś jest to znaczenie przestarzałe, wyparte przez rodzimy ekwiwalent *świadectwo*, natomiast *pensja* i *paszport* stały się archaizmami w znaczeniach, które w języku rosyjskim pozostały aktualne, co może być przyczyną błędnego użycia tych leksemów przez osoby uczące się tych języków.

4. Znaczenie archaiczne, przestarzałe w języku rosyjskim – znaczenie współcześnie używane w języku polskim

Interesującym jest fakt, iż najwięcej przykładów archaizacji znaczenia w języku rosyjskim dotyczy zapożyczeń za pośrednictwem języka polskiego, takich asymetrii w analizowanym materiale jest najwięcej i są to zarówno rzeczowniki konkretne, jak i abstrakcyjne, zapożyczone z języków europejskich lub klasycznych. Porównajmy:

ros. АФРОНТ [польск. afront < фр. affront]. *устар. книжн.* ‘Неудача, посрамление’. – pol. AFRONT [fr. affront] ‘uchybiecie, ublizenie, zniewaga, obelga’;

ros. ФОРТЕЦИЯ [< ит. fortezza]. ‘*устар.* Крепость’. – pol. FORTECA [wł. fortezza] ‘twierdza; warownia; miejsce trudne do zdobycia’;

ros. ГОЛКИПЕР [англ. goal-keeper]. ‘*устар. спорт.* В спортивных командных играх (футболе, хоккее и т. п.): вратарь’ – pol. GOLKIPER [ang. goalkeeper] ‘bramkarz, szczególnie w drużynie piłki nożnej’;

ros. РЕСТОРАТОР [фр. restaurateur < лат.]. ‘*устар.* Владелец ресторана’. – pol. RESTAURATOR [niem. fr. restaurateur] ‘właściciel lub szef restauracji’;

ros. АБДИКАЦИЯ [лат. abdicatio отречение]. ‘*устар.* Отречение от престола, отказ от власти, должности или сана’. – pol. ABDYKACJA [łac. abdicatio] ‘zrzeczenie się tronu, rezygnacja z władzy monarszej’;

ros. АВТО [фр. auto — сокр. слова automobile]. ‘*устар., разг.* То же, что автомобиль’. – pol. AUTO [fr. auto] ‘samochód, zwłaszcza osobowy’.

Dla archaicznych znaczeń funkcjonują w języku rosyjskim dziś ekwiwalenty: *афронт – неудача, фортеция – крепость, голкипер – вратарь, авто – автомобиль*, a także definicje opisowe (ponieważ zapożyczenie nie przyjęło się w systemie) *абдикация – отречение от престола, ресторатор – владелец ресторана*. Podobnie również *фанабэрия – кичливость, амуниция – снаряжение, фармазон – вольнодумец*.

Archaizacja poszczególnych znaczeń lub całego leksemu zachodzi dla obu języków, w niektórych przypadkach ma ona charakter symetryczny, znacznie częściej jednak mamy do czynienia ze starzeniem się znaczenia tylko w jednym z badanych języków. Powodują ją zarówno czynniki wewnątrz- jak i zewnątrzjęzykowe. Archaizacja leksemu może nastąpić w wyniku konkurencji z ekwiwalentem rodzimym, jak i może pozostać jako egzotyzm zamieniony definicją opisową, która świadczy o luce w systemie. W przypadku języka rosyjskiego obserwujemy archaizację znaczeń przejętych bezpośrednio z języka polskiego. Z kolei w języku polskim zauważalna jest większa różnorodność. Współczesną tendencją jest również powrót znaczeń niegdyś przestarzałych jako zapożyczeń wtórnych.

5. Modyfikacje z całkowitym rozejściem się znaczeń w obu badanych językach

Analiza asymetrii w zakresie znaczeń lekсыkalnych i charakterystyki stylistycznej pozwala wyodrębnić jeszcze jeden charakterystyczny model, który umownie nazwany został „*całkowitym rozejściem się znaczeń*”, chodzi mianowicie o leksemy, mające w obu językach ten sam źródłosłów (w niektórych przypadkach w języku rosyjskim mamy do czynienia z pośrednictwem polskim), lecz ich znaczenia lekсыkalne we współczesnym brzmieniu nie pokrywają się. Aspekt ten dotyczy leksemów zapożyczonych na wcześniejszych etapach rozwoju systemu, jednakże jego przedstawienie wydaje się ważne nie tylko dla naszych badań i całości obrazu, ale również z punktu widzenia dydaktyki. Są to bowiem leksemy formalnie tożsame, lekсыkalnie różne. Oczywiście te znaczenia dotyczą najczęściej tego samego pola znaczeniowego, ale trudno tu mówić o pełnej ekwiwalencji znaczeniowej. Prześledźmy kilka przykładów:

ros. АППЕНДИКС [*lat. appendix*]. ‘*анат. Червеобразный отросток слепой кишки*’. – pol. APENDYKS [*łac. appendix*] ‘dodatek, załącznik do książki’;

ros. ОРДИНАТОР [*лат. ordinātor*]. ‘1. Врач лечебного учреждения, работающий под руководством заведующего отделением. 2. Врач, проходящий курс специализации в клинике или научно-исследовательском медицинском учреждении (обычно – после окончания медицинского учебного заведения)’. – pol. ORDYNATOR [*łac. ordinator*] ‘lekarz kierujący oddziałem szpitala’;

ros. ЛИФТ [*англ. lift*] ‘*подъемная машина для вертикального перемещения людей и грузов в кабине, движущейся внутри шахты*’. – pol. LIFT [*ang. lift*] *sport*. ‘w tenisie: specjalne odbicie piłki, po którym spada ona na kort wcześniej, niż się spodziewa przeciwnik’;

ros. ТЕРАПЕВТ [*фр. therapeute*]. ‘Врач, специалист по внутренним болезням’. – pol. TERAPEUTA [*fr. therapeute*] ‘1. inaczej psychoterapeuta 2. osoba specjalizująca się w określonym rodzaju terapii, np. w fizykoterapii lub muzykoterapii’.

Śledząc źródłosłów dla badanych leksemów, można stwierdzić, że część z tych słów została na gruncie rodzimym zawężona, uszczegółowiona w swoim znaczeniu, np. *terapeuta* – *терапевт*, jednakże słowniki dwujęzyczne ilustrują wyraźnie zauważone modyfikacje znaczeń, np.:

pol. ORDYNATOR – ros. ВРАЧ, ЗАВЕДУЮЩИЙ ОТДЕЛЕНИЕМ

ros. ОРДИНАТОР – pol. LEKARZ ASYSTENT

ros. АППЕНДИКС – pol. WYROSTEK

pol. APENDYKS – ros. ПРИЛОЖЕНИЕ, ДОПОЛНЕНИЕ

ros. ЛИФТ – pol. WINDA

pol. LIFT – ros. ПОДЪЁМ

ros. ТЕРАПЕВТ – pol. INTERNISTA

pol. TERAPEUTA – ros. ТЕРАПЕВТ

Dotyczą one tego samego pola znaczeniowego (*ordynator*) lub całkiem innego (*lift*), pozostając w bezpośrednim związku znaczeniowym ze źródłem: całkowicie lub w jakimś jego aspekcie. Jednostki tego typu uległy modyfikacji, której przyczyny trudno jest jednoznacznie określić. Na pewno dotyczą one leksemów zakorzenionych już w językach-biorcach, niejako „obrośniętych” znaczeniami i konotacjami. Podobna rozbieżność występuje w przypadku słów zapożyczonych bezpośrednio z języka polskiego:

ros. ЛЕКЦИЯ [польск. lekcja < лат. lēctio чтение] 1. учебное занятие в высшем учебном заведении, состоящее в устном изложении предмета преподавателем. 2. Публичное выступление на какую-н. тему. – pol. LEKCJA [łac. lectio] ‘1. (zazw. 45-minutowy) odcinek zajęć szkolnych; 2. materiał zadany uczniowi do odrobienia; 3. epistoła, wyjątek z Biblii, czytany (albo śpiewany) we mszy; 4. sposób odczytania tekstu w rękopisie; 5. jeden z wariantów tekstu’;

ros. КАНИКУЛЫ [польск. kanikuła < лат. canīcula]. ‘Перерыв в занятиях (преимущ. В учебных заведениях), в работе на летнее время или на праздничные дни’. – pol. KANIKUŁA [łac. canicula] ‘najgorętszy okres lata; upały’.

W przypadku zapożyczenia *lekcja*, zapożyczenie w języku rosyjskim jest wyraźnie zawężone do „czytania na głos”, stąd w języku rosyjskim *лекция* oznacza dziś tyle co *wykład*, w języku polskim nie ma tego znaczenia. Drugie zapożyczenie za pośrednictwem języka polskiego leksemu *kanikuła* (w języku rosyjskim liczba mnoga) dla nominacji czasu upałów w czasie lata, na gruncie rosyjskim rozszerzyło swoje znaczenie do każdego wolnego czasu odpoczynku, szczególnie dla dzieci i młodzieży (por. *летние каникулы*, *зимние каникулы*). W języku polskim jego odpowiednikiem jest dziś słowo *wakacje*.

Taka rozbieżność znaczeń ważna jest szczególnie dla aspektu dydaktycznego, mianowicie nauki danego języka jako obcego, bowiem brak lub niewystarczające wyczulenie na rozbieżności w ramach znaczeń leksykalnych leksemów tak samo brzmiących może powodować błędne ich używanie.

Badanie aspektów leksykalnych i stylistycznych leksemów zapożyczonych nie jest zadaniem łatwym ani ostatecznym. Na konkretnym materiale została podjęta próba systematyzacji tendencji poprzez modele przekształceń (lub ich braku) w aspekcie konfrontatywnym polsko-rosyjskim. Symetrię znaczeniową i stylistyczną zaobserwowano dla określonych grup tematycznych oraz leksyki internacjonalnej. Przekształceniom semantycznym w małym stopniu podlegają zapożyczenia: rzeczy oraz terminy. Analiza potwierdziła, iż wiele z tych modyfikacji wynika z polisemii zapożyczeń rozwijającej się już w językach-biorcach, w wyniku ich włączenia do systemów. Zapożyczenie może również zmieniać swoją charakterystykę stylistyczną w procesie przyswajania na gruncie rodzimym. Jak pokazały badania może to być proces symetryczny lub nie, dany wyraz może wejść do leksyki ogólnej, potocznej albo pozostać specjalistycznym terminem.

Bibliografia

- Apanowicz, F./ B. Nesterowicz (2005), *Polsko-rosyjski słownik wyrazów obcych*. Gdańsk.
- Kleparski, G. (2001), *Angielskie zapożyczenia leksykalne w języku polskim i niektóre problemy ich adaptacji*, (w:) *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*, Zeszyt 42. 18–28.
- Luciński, K. (2000), *Anglicyzmy w języku polskim i rosyjskim*. Kielce.
- Nesterowicz, B./ E. Skupińska-Dybek (2002), *Rosyjsko-polski słownik wyrazów obcych*. Gdańsk.
- Słownik języka polskiego* [SJPD]. W. Doroszewski (red.), wersja elektroniczna: <http://doroszewski.pwn.pl>.
- Słownik języka polskiego* [SJPSz]. (1994), M. Szymczak (red.), Warszawa.
- Wielki słownik wyrazów obcych PWN*. (2003), M. Bańko (red.), Warszawa.
- Tryuk, M. (1989), *Konfrontatywne badania leksyki w aspekcie glottodydaktycznym na materiale francuskim i polskim*. Warszawa.
- Биржакова, Е.Э./ Л.А. Войнова/ Л.Л. Кутина (1972), *Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII в. Языковые контакты и заимствования*. Ленинград.
- Большой словарь иностранных слов в русском языке*. (1998), Москва.
- Гребинник, Л. (2008), *Смысловая структура и семантический объем полисемичных лексем в процессе заимствования. Вопрос корреляции*, (w:) *Prace Filologiczne* LIV. 119–130.
- Козлова, З.Н. (1970), *Заметки о семантической эволюции заимствованных слов*, (w:) *Научные доклады высшей школы. Филологические науки* 6. 92–96.
- Мирович А./ И. Дулевич/ И. Грек-Пабис/ И. Марыняк (1993), *Большой русско-польский и польско-русский словарь*. Москва – Варшава.
- Новейший словарь иностранных слов и выражений* (2005), Минск.